

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ (1918-1939 РР.)

У статті розглядаються питання розвитку професійної технічної освіти як частини стратегії створення загальної національної освітньої системи в Польщі часів Другої Речі Посполитої (1918-1939 рр.) та її залежності від соціально-політичних та економічних змін у державі. Також визначені основні структурні елементи, організаційні та програмні принципи системи професійної освіти країни в період міжвоєнного двадцятиліття.

Метою статті є характеристика основних етапів розвитку системи професійної технічної освіти Польщі як частини загальної стратегії створення національної освітньої системи за часів Другої Речі Посполитої в контексті соціально-політичних та економічних змін в державі.

Після закінчення Першої світової війни на геополітичній мапі Європи відбулися значні зміни. У листопаді 1918 року на руїнах колишніх Російської, Германської та Австро-Угорської імперій відновились незалежна польська держава – Друга Річ Посполита на чолі з Юзефом Пілсудським. Після 123 років неволі польський народ почав відроджувати свою державу. Однак разом із здобуттям незалежності Польща отримала низку надважливих питань, пов'язаних з відбудовою інфраструктури та промисловості. У зв'язку з цим виникла гостра потреба у кваліфікованих робітниках, яку можна було задовольнити тільки через відродження національної системи професійної освіти як засобу формування продуктивних сил. Проте рівень навіть загальної освіти в повоєнній Польщі був дуже низьким: згідно з переписом 1921 року в країні серед населення старше десяти років 33,1% були взагалі неписьменні. Тому зрозуміло, що задля налагодження системи професійної освіти потрібно було підвищувати рівень освіти загальної.

Першочерговим завданням освітнього керівництва було визначення структурної організації системи шкільництва, його завдань, ідейних підстав та навчальних програм. Крім того, нова система потребувала певної уніфікації, зважаючи на те, що до набуття незалежності різні частини Польщі входили до складу різних держав і, як наслідок, на їх території навчання проходило у відповідності до норм пруської, австрійської або російської систем освіти. Відповідно коливався і рівень загальної освіченості населення в різних частинах країни. Найскладнішою з цієї точки зору була ситуація на польських територіях, що були анексовані Росією – до початку Першої світової війни тут взагалі не існувало обов'язкової загальної початкової освіти. На колишній австрійській території такий обов'язок існував, але його виконання не носило послідовного характеру. І тільки на території колишньої пруської окупації система обов'язкової початкової освіти була цілком реалізована на практиці. Згідно зі статистичними даними 1922/1923 років у західних воєводствах навчальні заклади початкового рівня відвідували 94,7% дітей; у Сілезії – 86,3%; у Галіції – 76%; у центральних воєводствах – 66,2%; у східних воєводствах – 34,7% дітей. У сільській місцевості навчання здебільшого проходило в школах, що мали штат з одного або двох учителів, рівень організації навчального процесу був низьким, без дотримання чітко визначених програм навчання [1: 35].

У квітні 1919 року з ініціативи Міністерства релігійних віросповідань та народної освіти (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświadczenia Publicznego) відбувся загальнопольський з'їзд учителів, що ввійшов до історії під назвою Вчительського Сейму, і мав за мету визначення ключових засад майбутнього шкільного устрою. Окрім великого різноманіття запропонованих концепцій та положень, з'їзд одностайно висловився за впровадження системи єдиної обов'язкової безкоштовної загальної шкільної освіти з рівним доступом для представників усіх верств населення, що відкривала б шлях до вищої освіти незважаючи на походження, матеріальний стан і тип закінченої середньої школи. І хоча ухвали з'їзду так і не були реалізовані в повному обсязі, сутність їхніх ідей мала вплив на подальші освітянські ініціативи, а запропоновані питання неодноразово підіймалися на сторінках педагогічних видань того часу [2: 49].

Одним з перших правових актів, що регулювали питання системи освіти відновленої польської держави, був виданий у 1919 році декрет "Про шкільний обов'язок". Відповідно до цього декрету в країні запроваджувалась обов'язкова безкоштовна семирічна початкова шкільна освіта для усіх дітей віком від 7 до 14 років незалежно від соціального походження [3: 2]. У рамках реалізації постанов декрету почалася стрімка розбудова мережі загальноосвітніх шкіл, кількість яких зросла з 18404 (2 431 800 учнів) станом на початок 1914 року, до 27515 (3 222 900 учнів – майже 69% усіх польських дітей) станом на 1922 рік.

На відміну від початкової освіти, яка цілком регулювалась новим польським законодавством, середня освіта перейняла основні організаційні принципи та навчальні програми австрійської та частково німецької освітньої системи. Навчальними закладами середнього рівня залишались восьмирічні гімназії, що мали двоступеневу структуру: протягом перших трьох років навчання викладались дисципліни загальноосвітнього характеру, проте наступні п'ять років передбачали часткову спеціалізацію. Однак у тій системі початкова та середня освіта не були жорстко пов'язані. Задля вступу до середньої школи не обов'язково було закінчувати всі сім класів школи початкової, достатньо було успішно скласти вступні іспити після закінчення лише чотирьох або п'яти класів початкової освіти. Крім того, при деяких середніх школах були відкриті спеціальні підготовчі класи, після закінчення яких учні могли вступати до шкіл середнього рівня в обхід початкової школи. Атестат зрілості (matura), що видавався після закінчення восьмирічної гімназії, відкривав шлях до вищої освіти [2: 54].

Попри те, що демократичні сили наполягали на безкоштовній освіті на всіх рівнях, після 1919 року все ще зберігалась система платної освіти в середніх та вищих навчальних закладах, що значно обмежувало доступ до навчання з боку нижчих верств населення. Закінчення гімназії та складання іспиту на отримання атестату зрілості було в тогочасній Польщі важливим критерієм суспільного авансу, свого роду засобом підвищення соціального статусу, що надавав право вступу до вищого навчального закладу, право на скорочений термін військової служби або вступ до вищої офіцерської школи. Сформувався специфічний тип випускника гімназії, дуже характерний для значної частини тодішньої польської інтелігенції, що виявляв неабиякий інтерес до суспільних та гуманітарних наук, але найчастіше слабко зорієнтований у проблематиці точних, технічних та економічних наук. Представники освітнього керівництва усвідомлювали, що одним із шляхів відновлення польської державності була програма індустріального розвитку країни, ключовим питанням якої було забезпечення висококваліфікованими технічними кадрами. Тому одним з основних завдань Міністерства релігійних віросповідань та народної освіти була популяризація технічної діяльності серед широких верств населення. Особливий акцент був зроблений на ролі не лише вищої, але й середньої професійної технічної освіти. Широкі та комплексні зусилля щодо пропаганди технічної освіти були вкрай необхідні через те, що її проблеми не знаходили повного суспільного розуміння. Погляди інтелігенції розповсюджувались і на інші верстви населення, через що виникало прагнення молоді вступати до гімназій і уникати вступу до навчальних закладів професійного спрямування. Для цього належало переконати середні верстви суспільства в доцільності навчання не лише в гімназії чи університеті, а також в освіті сільськогосподарській, торговій та промисловій [4: 103].

Одночасно, беручи до уваги реальні можливості держави та післявоєнні труднощі економічного характеру, що унеможливлювали забезпечення зростаючих освітянських потреб країни в повному обсязі лише силами державних навчальних закладів, декрет надавав право відкриття приватних початкових загальноосвітніх шкіл, гімназій та вищих навчальних закладів, які в разі відповідності всім встановленим вимогам та нормам, набували рівних прав з державними навчальними закладами. Станом на 1922 рік статус академічних вищих навчальних закладів мали п'ять державних університетів (Краківський, Львівський, Варшавський, Познанський та Віленський), дві політехніки (Варшавська та Львівська), дві академії (Львівська медично-ветеринарна та Краківська гірничої) та Головна Варшавська школа військового господарства, а також приватні заклади: Краківська академія мистецтв, Люблінський католицький університет, Варшавський вільний університет та Варшавська вища торговельна школа. Серед навчальних закладів середнього рівня високою популярністю користувались Варшавська інженерська школа імені Вавельберга і Ротванда та Державна технічна школа у Вільно. При розробці навчальних програм для технічних навчальних закладів усіх рівнів особливо акцентувалося на необхідності поєднання теоретичних занять з виробничою практикою та широкому використанні наочних засобів. Відповідним чином мали бути ілюстровані підручники та навчальні посібники. Вирішальна роль у якості технічної освіти відводилась викладачам. Висувалися вимога, згідно з якою викладач технічного навчального закладу, окрім диплома про вищу технічну освіту, повинен був мати педагогічні здібності та значний практичний досвід [4: 104].

Часто змінювані уряди змушені були шукати шляхів подолання післявоєнної економічної кризи, розв'язання соціальних і національних конфліктів. Уряду економіста [Владіслава Грабського](#) в [1923-1924](#) вдалось здійснити ряд фінансових і економічних реформ, які сприяли стабілізації і інтеграції економіки розрізнених земель. У цей період кількість вищих навчальних закладів у Польщі збільшилась до сімнадцяти, а загальна кількість студентів, що навчалися в них, майже до 38 тисяч осіб.

Значна перебудова шкільного ладу відбулася на підставі закону 1932 року, прийнятого з ініціативи міністра віросповідань та народної освіти Польщі Яшуна Єнджеєвіча. Реформа зберігала семирічну обов'язкову початкову загальну освіту, але разом із тим вводила організаційне і програмне диференціювання початкових загальноосвітніх шкіл на школи першого (чотирирічні), другого (шестирічні) та третього (семирічні) ступенів, фактично санкціонуючи відмінності в рівні навчання вже на першій, обов'язковій щаблі навчання. Вступати до гімназії можна було за результатами вступних іспитів тільки по закінченні шести класів початкової школи. Сьомий клас був призначений для тих, хто не мав наміру продовжувати освіту. Гімназії (тепер чотирирічні) використовували єдину загальноосвітню програму навчання, а до вступу у вищі навчальні заклади тепер готували дворічні ліцеї з гуманітарною, фізико-математичною або природничою спеціалізацією. Закон передбачав, що 60% загальних шкіл будуть мати перший організаційний ступінь, 23% – другий, 17% – третій [5: 4]. Більшість шкіл першого ступеня діяло в сільській місцевості, що значно ускладнювало доступ сільських дітей до середніх та вищих шкіл. Фінансові труднощі та брак учителів стали причиною того, що значна кількість дітей залишались поза виконанням шкільного обов'язку (в 1934/1935 навчальному році кількість таких дітей складала понад 900 тисяч).

Проте реформа упорядковувала систему та підняла ранг професійної освіти. Для працюючої на виробництві молоді був введений порядок обов'язкового доучування у трьохрічних професійних школах на базі загальної початкової школи першого або третього ступенів. Професійні школи практичного спрямування нижчого рівня проводили набір учнів на базі загальноосвітньої початкової школи першого ступеню. Професійні гімназії відповідали загальноосвітнім гімназіям, а на базі професійних ліцеїв проводилась підготовка до вступу до вищих технічних навчальних закладів. Підготовка викладацьких кадрів проводилась вже не в п'ятирічних учительських семінаріях, а в трирічних педагогічних ліцеях на базі чотирирічних гімназій. Система професійної освіти мала наступну структуру:

- 1) професійні школи нижчого рівня (дво- або трирічний термін навчання, орієнтовані виключно на виробничу діяльність);

- 2) професійні гімназії (дво-, три- або чотирирічний термін навчання, базова теоретична та практична підготовка);
- 3) професійні ліцеї (дво- або трирічний термін навчання, підготовка до вступу до вищих технічних навчальних закладів);
- 4) вищі технічні навчальні заклади (фундаментальна теоретична та практична підготовка, повна вища технічна освіта).

У період міжвоєнного двадцятиліття для Польщі був характерний розвиток як традиційних (текстильної, металургійної, видобувної, хімічної) галузей виробництва, так і нових для країни областей техніки та промисловості (судо- та літакобудування виробництво машин, технології зварювання). Технологічний розвиток країни підтримувався відповідною господарською політикою влади: державні інвестиції, будівництво морського порту в Гдині, відкриття великої кількості великих та середніх виробничих підприємств у центральному промисловому окрузі, будівництво залізничних та шосейних доріг [6: 87]. Усе це потребувало професійного кадрового забезпечення, тому велика увага приділялася проблемі розвитку системи середньої та вищої технічної освіти. Велика кількість випускників загальноосвітніх шкіл прагнули здобути кваліфікацію техніка (після середнього технічного навчального закладу) або інженера (після закінчення вищого технічного навчального закладу), а разом з ними і привілеї, які давали ці кваліфікації. Однак саме тоді почали вимальовуватись принципові розбіжності, які особливо яскраво проявились у другій половині тридцятих років. Стосувались вони нерівної можливості здобуття професійної середньої або вищої освіти через відмінності в рівні освіти вже на першій щаблі навчання в залежності від місця проживання, матеріального та соціального статусу.

Створюючи власну систему професійної освіти незалежна Польща 1920-1930-х років мала взірцем освітні моделі розвинутих промислових країн Західної Європи. Однак, стрімкий розвиток цієї системи, що набрав обертів особливо в період 1922-1929 рр., дещо пригальмував у 30-ті роки через проблеми економічного та політичного характеру. Таким чином потреби країни в цій сфері не були стовідсотково вирішені аж до самого кінця міжвоєнного двадцятиліття. Рівень середньої технічної освіти в провідних польських навчальних закладах, таких як Варшавська технічна школа Вавельберга і Ротванда та Державна технічна школа у Вільно, був подібний до рівня європейської освіти. Випускники цих закладів були відомі навіть за кордоном як висококваліфіковані майстри. Можна зробити **висновок**, що середня та вища професійна освіта перейняла основні організаційні та програмні принципи австрійської та частково німецької освітньої системи, з акцентуванням на практичній складовій навчання та тісним зв'язком з виробничою практикою. Кількість вищих професійних навчальних закладів збільшилась до 25 (1938 р.), а загальна кількість студентів, які навчалися в них, складала майже 48 тисяч осіб [7: 33].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Pęcherski M., Świątek M., Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. – Warszawa, 1978. – 98 s.
2. Mauersberg S., Dzieje oświaty i myśli pedagogicznej w Polsce w latach 1914-1939, [w:] Historia wychowania wiek XX, red. J. Miąso, cz. 1. – Warszawa, 1980. – 135 s.
3. Dekret "O obowiązku szkolnym" // Dziennik Ustaw – rok 1919, nr 14 z dnia 1919-02-07, poz. 147. – 5 s.
4. Piłatowicz Józef, Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości // Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, nr 3-4 / Warszawa, 1999. – S. 89-108.
5. Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw – rok 1932, nr 38 z dnia 1932-03-11, poz. 389. – 6 s.
6. J. Łukasiewicz, Dynamika rozwoju przemysłu na ziemiach polskich, w: Gospodarka przemysłowa i początki cywilizacji technicznej, red I. Pietrzak-Pawłowska. – Wrocław, 1977. – 214 s.
7. Wacław Dziewulski: Kartki z historii szkolnictwa technicznego // Pismo pracowników i studentów Politechniki Gdanskiej. – 1996. – № 8. – S. 33-34.

Матеріал надійшов до редакції 05.06. 2008 р.

Громов Е.В. Организация профессионального технического образования во Второй Речи Посполитой (1918-1939 гг.).

В статье рассматриваются вопросы развития профессионального технического образования как части стратегии создания общей национальной образовательной системы в Польше времен Второй Речи Посполитой (1918-1939 гг.) и ее зависимость от социально-политических и экономических изменений в стране. Также определены основные структурные элементы, организационные и программные принципы системы профессионального образования страны в период межвоенного двадцатилетия.

Hromov Ye.V. Organization of Vocational Technical Education in the Second Polish Republic (1918-1939).

The article is devoted to the matters of vocational technical education development as a constituent part of general national educational strategy in the Second Polish Republic (1918-1939) and its dependence on social, economical and political changes in the country. Besides the main structural elements, organizational and program principles of the Polish system of vocational technical education of the period between two World Wars were determined.